

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF PUBLIC SPACE FOR RURAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Стаття присвячена вивченню публічного простору сільської місцевості. Проаналізовано соціальні і економічні зміни у сільській місцевості в умовах проведення реформи децентралізації. Здійснено опис емпіричного дослідження у громадах трьох областей.

Встановлено, що публічний простір слугує об'єднуючою ланкою територіальної громади. Саме він забезпечує її цілісність у фізичному та соціальному плані. З'ясовано, що функціональний вимір розглядається як можливість для різних форм комунікації між жителями сіл, а також ефективних форм комунікації при отриманні публічних послуг та веденні ефективного діалогу населення із представниками об'єднаних територіальних громад, а також відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками підприємств, установ і організацій, які функціонують і розвиваються на території села.

Публічний простір сільської території має певну специфіку, адже він кардинально відрізняється від розвитку та функціонування публічного простору великих міст. Публічні простори сільської місцевості здебільшого розміщені в центральній частині міста. Вони можуть бути відкритими (площі, вулиці, зелені зони) або закритими (бібліотека, будинок культури).

Останнім десятиліттям спостерігається певний занепад сільських територій, адже ці процеси пов'язані із низьким рівнем економічного життя сільського населення, недостатнім рівнем зарплат і пенсій у жителів села, міграцією працездатного населення до великих міст, зміною демографічних показників, низьким рівнем культури споживання товарів і послуг, передчасним старінням нації та відсутністю культури профілактики серцево-судинних і різних хронічних захворювань, психологічними чинниками, пов'язаними із власною самореалізацією та комунікацією, відчуттям самотності у жителів села пенсійного віку, а також наявність гендерних диспропорцій (передчасна смертність чоловіків зрілого віку).

Дослідження наукових підходів у вивченні публічного простору сільської місцевості в умовах децентралізації набуває все нових актуальних питань, які потребують ґрунтовного системного аналізу та рекомендацій щодо запровадження комплексних підходів до принципів його реалізації.

Ключові слова: публічний простір, сусільний простір, децентралізація, об'єд-

нана територіальна громада, сільська місцевість.

The article is devoted to the study of public space in rural areas. Social and economic changes in rural areas in the context of decentralization reform are analyzed. The description of empirical research in the communities of three oblasts is made.

It is established that the public space serves as a unifying link of the territorial community, it is it that ensures its integrity in physical and social terms. It was found that the functional dimension is seen as an opportunity for various forms of communication between villagers, as well as effective forms of communication in obtaining public services and effective dialogue with representatives of united territorial communities, as well as openness and transparency in decision-making, institutions and organizations that operate and develop and the village.

The public space of a rural area has a certain specificity, because it is radically different from the development and functioning of the public space of large cities. Usually, public spaces in rural areas are located in the central part of the city, these spaces can be open (for example, squares, streets, green areas) or closed (library, house of culture, etc.).

In recent decades, we have seen some decline in rural areas, as these processes are associated with low economic life of the rural population, insufficient wages and pensions of rural residents, migration of able-bodied people to large cities, changing demographics, low consumption culture and services, premature aging of the nation and lack of culture of prevention of cardiovascular and various chronic diseases, psychological factors related to self-realization and communication, feelings of loneliness in the villagers of retirement age, as well as the presence of gender imbalances (premature mortality of older men).

The study of scientific approaches in the study of public space in rural areas in the context of decentralization acquires new issues that require a thorough systematic analysis and recommendations for the introduction of integrated approaches to the principles of its implementation.

Key words: public space, public space, decentralization, united territorial community, rural area.

УДК 330.341.46(1-22)

DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.18.10>

Лукін С.Ю.

к. екон. наук, доцент,
директор

Регіональний центр підвищення
кваліфікації Київської області

Постановка проблеми в загальному вигляді. З розвитком сучасних технологій, збільшенням міграційних процесів населення із сільської місцевості у великі міста, враховуючи демографічні особливості та міграційні про-

цеси внаслідок воєнних дій на Сході України, необхідним є здійснення системного аналізу розвитку публічного простору сільської місцевості з урахуванням соціальних, економічних, політичних, демографічних особливостей.

Останнім десятиліттям спостерігається певний занепад сільських територій, адже ці процеси пов'язані з низьким рівнем економічного життя сільського населення, недостатнім рівнем зарплат і пенсій у жителів села, міграцією працездатного населення до великих міст, зміною демографічних показників, низьким рівнем культури споживання товарів і послуг, передчасним старінням нації та відсутністю культури профілактики серцево-судинних і різних хронічних захворювань, психологічними чинниками, пов'язаними із власною самореалізацією та комунікацією, відчуттям самотності у жителів села пенсійного віку, а також наявність гендерних диспропорцій (передчасна смертність чоловіків зрілого віку).

Дослідження наукових підходів у вивченні публічного простору сільської місцевості в умовах децентралізації набуває все нових актуальних питань, які потребують ґрунтовного системного аналізу та рекомендацій щодо запровадження комплексних підходів до принципів його реалізації.

Мета статті. Статтю присвячено розгляду теоретичних підходів до визначення поняття «публічний простір» і розвитку публічного простору сільської місцевості в умовах децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публічний простір сільської території має певну специфіку, адже він кардинально відрізняється від розвитку та функціонування публічного простору великих міст. Публічні простори сільської місцевості здебільшого розміщені в центральній частині села. Вони можуть бути відкритими (площі, вулиці, зелені зони) або закритими (бібліотека, будинок культури).

З наукової точки зору розвиток сільських територій і процеси, які відбуваються під час децентралізації у сільській місцевості, висвітлювалися у працях відомих учених і спеціалістів, серед яких О. Попова, С. Майстро, М. Талавиря, С. Кваша, П. Саблук.

Поняття «публічного простору» досліджувалися В. Бакуменко, В. Бодровим, В. Гошовською, В. Колтун, В. Корженко, О. Коротич, Т. Пахомовою, Я. Радиш, В. Скуратівським, Ю. Сурмінім, О. Сушинським та іншими з позиції вивчення взаємозв'язку публічного простору та публічної політики, розвитку громадянського суспільства та розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Якщо брати середні показники у світі, то на сільській території припадає 75% загальної площі, де проживає 51% усього населення планети. Нині за наявними даними на цих територіях виробляється 32% світового ВВП [6, с. 76–77].

В умовах розвитку децентралізації в Україні відбулися суттєві позитивні зміни для розвитку сільських територій. Так, за результатами 2019 року економічна активність зберігалася на досить високому рівні, а темпи зростання ВВП оцінено у 3,3%, що майже співпадає з показником 2018 року. Про це йдеться в Огляді економічної активності – регулярному аналітичному продукті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [4].

Моніторинг соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад проводиться щороку за основними показниками їх соціально-економічного розвитку відповідно до наказу Мінрегіону від 30.03.2016 № 75 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади».

Станом на 30.03.2020 року об'єднаними територіальними громадами разом з обласними державними адміністраціями надано фактичні дані за основними показниками їх соціально-економічного розвитку у 2019 році відповідно до наказу Мінрегіону від 30.03.2016 № 75. За отриманими даними з обласних державних адміністрацій завдяки проведенню реформи децентралізації та запровадженню нових інструментів підтримки розвитку територій у більшості ОТГ за підсумками 2019 року спостерігається зростання по основних показниках, які характеризують економічну та фінансову ефективність їх розвитку. Зокрема, майже у всіх ОТГ регіонів у 2019 році спостерігалася збільшення власних доходів їх бюджетів у розрахунку на одну особу населення порівняно з попереднім роком.

Основними джерелами доходів до бюджетів об'єднаних територіальних громад як і в попередньому році стали надходження від сплати податку на доходи фізичних осіб, податку за землю та єдиного податку. Найвищі показники були зафіксовані у Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Хмельницькій, Чернігівській областях.

Збільшення кількості підприємств малого та середнього бізнесу у 2019 році спостерігалася у більшості ОТГ Волинської, Івано-Франківської, Київської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Рівненської, Херсонської, Хмельницької та Чернігівської областей. У більшості ОТГ Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Полтавської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Черкаської та Чернівецької областей у минулому році зафік-

совано скорочення кількості підприємств малого та середнього бізнесу порівняно з попереднім роком [4].

Також у 2019 році спостерігалось збільшення обсягів фінансування проектів регіонального розвитку, які реалізуються на територіях ОТГ Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської областей, збільшення кількості таких проектів у ОТГ Вінницької, Волинської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей [4].

Загалом збільшення обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу населення спостерігалось у більшості ОТГ Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Рівненської, Хмельницької та Чернігівської областей, а їх зменшення зафіксовано у ОТГ Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Львівської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернівецької та Черкаської областей [4].

Відповідно до проведеного нами емпіричного дослідження у об'єднаних територіальних громадах трьох областей (Київської, Волинської і Житомирської) за сприянням закладів післядимлоної освіти «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації», «Волинський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій» та «Житомирський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при обласній державній адміністрації» щодо особливостей організації публічного простору на території громад нами були отримані результати опитувань серед жителів сільської місцевості.

Так, жителями ОТГ трьох областей (297 опитаних респондентів віком від 25 до 75 років, які більше 5 років проживають на території сільської місцевості) було запропоновано дати відповіді на запитання щодо можливостей розвитку публічного простору їхньої територіальної громади (закритих і відкритих зон сільської місцевості). Емпіричне дослідження проводилося з вересня 2019 року по лютий 2020 року.

Були отримані такі результати серед мешканців об'єднаних територіальних громад:

1) 82% опитаних респондентів вважають, що пасивний відпочинок у власному господарстві є оптимальною можливістю для проведення вільного часу та можливістю для комунікації з рідними;

2) 61% опитаних респондентів не вважають, що у їхній громаді на достатньому рівні проводяться культурно-мистецькі заходи (творчі вечори, концерти, майстер-класи народних промислів);

3) 34% вважають доступною можливість відвідати бібліотеку та замовити книгу додому;

4) 41% відвідують сільський клуб під час проведення культурних і масових заходів для ОТГ;

5) 92% вважають найбільш оптимальним збиратися у власних господарствах чи господарствах друзів і родичів для спілкування та проведення різних заходів і родинних свят;

6) 53% опитаних респондентів мають можливість для зустрічі із жителями свого села у храмах і церквах під час служіння;

7) 42% опитаних респондентів мають можливість для спілкування з жителями громади під час зустрічей на ринкових площах і біля продуктових магазинів.

У зв'язку з постійною фізичною зайнятістю навколо власних присадибних ділянок жителі села не частіше ніж раз на два тижні відвідують паркові зони і зони для сімейного відпочинку.

Отже, якщо ми говоримо саме про публічний простір сільської місцевості та розвиток сільських територій, то необхідним є розроблення програми розвитку окремого населеного пункту з урахуванням природних особливостей цієї території. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, які включають не лише підвищення рівня доходів на селі, а й відновлення соціальної інфраструктури з поліпшенням культурних та оздоровчих послуг [3].

Функціонування публічного простору села українськими науковцями здебільшого розглядалось у таких наукових напрямках: культурологія, соціологія, архітектура. Так, у дослідженнях українських вчених публічний простір часто ототожнюється з такими поняттями як «суспільний простір», «громадський простір» або навіть «соціальний простір».

Найбільш вираженою відмінністю соціального і публічного простору в наукових джерелах є та особливість, що термін «соціальний простір», на думку багатьох науковців, не може ототожнюватися із поняттям «публічного простору», адже «соціальний простір» – це простір ролей, статусів і позицій, які займають індивіди. Він не має ніякої прив'язки до певної території, тобто фізичного виміру, в той

час як «публічний простір» має такі виміри: персональний, тілесний простір (часто описується як «бульбашка»); приватний закритий простір (обмежується правами власності та контролюється власником (наприклад, приватне житло); суспільний простір (або «публічний простір» (public space) – простір, який група сприймає як свій. Останній може мати конкретного власника (наприклад, території кафе, торговельно-розважальних комплексів, одним з функціональних призначень яких є взаємодія суб'єктів споживання) або ж перебувати у власності громади (наприклад, вулиці) чи бути напівприватним (внутрішній двір будинку). Публічний простір може бути відкритим (наприклад, площі) або мати обмежений доступ (наприклад, доступ за наявності квитка або посвідчення чи певного статусу) [2, с. 61–66].

Як слушно зазначає М. Грищенко, «публічний простір відіграє провідну роль у функціонуванні певної території. Визначений фізично, він пов'язує між собою розрізнені осередки (забезпечуючи логістичну функцію); в соціальному вимірі він відіграє соціально значущу роль інтеграції населення, забезпечуючи умови для створення незапланованої анонімної взаємодії «незнайомців». Саме тому публічний простір слугує об'єднуючою ланкою певної території, саме він забезпечує її цілісність у фізичному та соціальному плані, відображаючи соціальний вияв певної території» [1, с. 31–38].

Таким чином, «публічний простір» – це певний базис чи конструкт, а також комунікаційний простір, де відбувається взаємодія та спілкування між різними соціальними групами, де кожен громадянин може реалізувати своє право на участь у політичному, соціальному, релігійному житті великої та малої соціальної групи та суспільства зокрема.

Таким чином, до публічного простору належать вулиці, площі, парки, сквери та інші громадські місця, передбачені для спільного перебування різних груп населення. Також до публічного простору ми відносимо і квазіпублічні місця (місця, які перебувають у приватній власності, зберігаючи можливість відкритого доступу, та забезпечують «комунікацію незнайомців», основною функцією яких є забезпечення проведення вільного часу та споживання товарів і послуг) – торговельно-розважальні центри, кафе тощо.

Певний публічний простір сільської території дає нам інформацію про латентні правила відкритих чи закритих просторів, психологічні та соціальні особливості приналежності до певної спільноти. В таких місцях часто актуалізуються та загострюються соціальні

суперечності, конфлікти, владні відносини, виявляються соціальні цінності спільноти, її пріоритети та орієнтації, рівень інтегрованості, демократичності, відкритості, толерантності та розвитку спільноти, а також особливості ефектів соціалізації, соціальної ідентифікації та «сприйняття інших», що виявляються саме в умовах публічного простору території.

Визначення “public space” у сучасній європейській традиції розглядається в трьох основних аспектах: 1) як відкритий простір для відпочинку, рекреації, охорони здоров'я; 2) простір дебатів; 3) доступний простір – місця для всіх або групи осіб.

На основі наукових досліджень вченими виділені властивості соціальних змін у публічному просторі певної території. Таким чином, соціальні зміни у публічному просторі насамперед розглядають з позиції функціонального, структурного, функціонального, мотиваційного та процесуального вимірів.

Функціональний вимір насамперед спрямований на його функціональне призначення публічного простору. Функціональний вимір публічного простору ми також розглядаємо як можливість для різних форм комунікації між жителями сільської місцевості, а також ефективних форм комунікації при отриманні публічних послуг і веденні ефективного діалогу населення із старостами ОТГ, а також відкритість і прозорість у прийнятті рішень керівниками підприємств, установ і організацій щодо реалізації стратегій розвитку на певній території. Також для функціонального призначення публічного простору важливим є врахування ступеня комерціалізованості певних територій, чи є окремі публічні місця дійсно публічними: кафе, громадські пляжі, території біля водоймищ, ліси, парки та інше.

На нашу думку, необхідним є і врахування *структурного виміру публічного простору* з аналізом зонування території, форми власності території, яка використовується як публічний простір, ступеня відкритості публічного простору (відкритий або з обмеженим доступом), а також ступеня виконання публічним простором логістичної функції у сільській місцевості (як він пов'язує окремі сільські осередки).

Мотиваційний вимір може включати наявність певних норм поведінки в певному публічному просторі (або чи є такі норми вимогою в цьому просторі), як ідентифікуються «свої-чужі», а також ефективну взаємодію в певному соціальному середовищі, малій чи великій соціальній групі.

Також важливим є врахування *процесуального виміру*, а саме можливих форм інтеграції, які реально або потенційно можуть забезпечувати публічний простір (зокрема,

міжособистісне спілкування, масові збори тощо), особливості спілкування в цьому просторі (наприклад, масова комунікація, неперсоніфіковане, персоніфіковане мовлення) [5, с. 26–33].

Знайти традиційні публічні простори (площі й парки) в сучасних селах дуже важко, адже публічна й приватна сфери в них надзвичайно переплетені; багато номінально приватних просторів слугують публічним потребам. З огляду на ці протиріччя американські соціологи Н. Захарія та Е. Орам пропонують таке узагальнено нейтральне визначення: *публічні простори* – це «простори, відкриті та доступні для всіх представників публіки в суспільстві, хоча необов'язково на практиці» [2, с. 1].

Таке нейтральне визначення, на перший погляд, дає змогу оминати проблематичне протиставлення «приватне – публічне» і включити в публічну сферу ті простори, які, не будучи публічними за формою власності, фактично виконують публічні функції. Разом із тим воно досить розмите і не враховує такого елементу справжнього публічного простору, як сприяння соціальним інтеракціям і реалізація громадянських свобод.

З точки зору *економічного визначення* «публічного простору» цей підхід передбачає три режими публічності і використання публічних просторів:

1) Quintessential (Traditional) public forum – простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод;

2) Non-public forum та Limited public forum – місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності.

Юридичне визначення публічності / приватності простору переводить проблему з академічної в легальну площину, адже, керуючись законом, суди можуть зобов'язувати власників приватних просторів, які є загальнодоступними, не перешкоджати реалізовувати громадянам політичні права, перетворюючи ці простори на публічні. Суди можуть і забороняти громадську активність навіть у публічних просторах, створених державою, виключаючи їх із публічної сфери.

Варто зазначити, що в українському законодавстві відсутнє визначення «публічного простору»; в регулятивних актах, які стосуються управління територіальною громадою, визначаються лише так звані «простори громадського використання».

Висновки. З наведеного аналізу наукових джерел публічний простір більше розглядають в напрямках соціології, культурології, архітектури, урбаністики. Предметом спеціального

опрацювання у галузі науки публічне управління та адміністрування таке дослідження залишається не досить вивченим і потребує подальших наукових досліджень.

В умовах процесу децентралізації влади в Україні виникають нові можливості для розвитку сільських територій. Підвищення рівня життя сільського населення, відновлення закладів культури, охорони здоров'я тощо є основними мотиваційними чинниками децентралізації для розвитку об'єднаних територіальних громад.

В умовах децентралізації влади органи місцевого самоврядування мають потенціал функціонувати ефективніше, ніж центральні органи. Територіальні громади можуть регулювати процес нагромадження коштів, надання відповідних послуг, базуючись на коротко- і довгостроковому плануванні. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб максимально наблизити процес прийняття рішення до жителів села і щоб місцеві органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до європейських стандартів життя.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що публічний простір передбачає постійну ефективну взаємодію і комунікацію у суспільстві. Публічний простір повинен бути відкритим і передбачати ефективний діалог старости ОТГ і громади села. Також важливим аспектом у публічному просторі сільської місцевості є безпека і реалізація суспільних інтересів жителів сіл і селищ, покращення якості надання соціальних послуг і комфорту рівня життя сільського населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження: *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2016. Вип. 1. С. 31–38.
2. Жулькевська О.В., Грищенко М.В. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін: *Соціологічні студії*. 2012. № 1. С. 61–66.
3. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–58.
4. Огляд економічної активності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua>.
5. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення: *Магістеріум*. Випуск 59. *Культурологія*, 2017. С. 26–33.
6. Талавиря М.П., Горай О.А. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації: *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75–79.